

MEESTER BOSMAN



Thos. L. L.

Meester Bosman

Leven en werken van een bijzondere hoofdonderwijzer

Hans van der Wereld

© 2017 H. van der Wereld / Uitgeverij U2pi

Titel: Meester Bosman

Auteur: Hans van der Wereld

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag

Website uitgever: www.jouwboek.nl

ISBN: 978-90-8759-674-3

NUR: 681

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	7
Een parochieschool in Hoogmade	11
Theodorus Bosman komt naar Hoogmade	35
Theodorus Bosman als componist en publicist	79
Theodorus Bosman als kassier van de boerenleenbank	117
Deining over de Theo Bosmanlaan	147
Verantwoording	179



Inleiding

In verschillende publicaties heeft schrijver dezes in de loop der jaren aandacht gevraagd voor de persoon van Theodorus Bosman, de man die van 1 januari 1925 tot 1 april 1943 hoofdonderwijzer van de rooms-katholieke parochieschool in Hoogmade was. Naar mijn mening neemt deze persoonlijkheid een bijzondere plaats in de historie van het dorp aan de Does in, want Bosman was niet alleen hoofd van de school, maar had daarnaast ook vele andere maatschappelijke verdiensten voor Hoogmade, als kassier van de plaatselijke boerenleenbank en als administrateur van verschillende polders. Bosman had tevens zitting in verschillende verenigingsbesturen en was verder actief in de plaatselijke rooms-katholieke politiek. Hij gold als een talentvol musicus, componeerde meer dan duizend liedjes, religieuze gezangen en verschillende missen en was tevens een erkend spraakleraar. Een bijzondere rol was er voor hem weggelegd als rentmeester van de Stichting Erven Cornelis Sprongh, de oude instelling, die tot op de dag van vandaag onroerend goed in de vorm van ruim 100 hectaren land ten noorden van de dorpskern van Hoogmade exploiteert.

Bosmans rentmeesterschap heeft op zekere momenten veel los gemaakt. De troebelen vonden hun oorzaak in het feit dat hij gedurende de oorlogsjaren rentmeester werd van de op dat moment onder NSB-bewind staande Stichting Erven Cornelis Sprongh. Hoewel zelf

allerm minst een aanhanger van het gedachtengoed van het nationaalsocialisme, kwam het rentmeesterschap Bosman kort na afloop van de Tweede Wereldoorlog op een veroordeling tot een geldboete te staan. In 2008 maakte de tegenwoordige regent van de Stichting Erven Cornelis Sprongh, R.F.B. de Roy van Zuidewijn, zich behoorlijk kwaad over het feit, dat er in 1987 in Hoogmade een naam was gegeven aan een nieuwe laan, te weten Theo Bosmanlaan. Dat was in de ogen van de regent hoogst ongepast; Bosman had fascistische sympathieën gehad en was daarvoor zelfs veroordeeld. De naam van zo iemand kon een gemeente toch niet geven aan een laan? Bovendien waren er plannen van de Stichting Erven Cornelis Sprongh om woningbouw te gaan plegen ter hoogte van de omstreden laan. De Roy van Zuidewijn eiste van de gemeente dat de straatnaam gewijzigd zou worden.

Het gemeentebestuur van Kaag en Braassem liet begin 2009 onderzoek doen in het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging, dat berust in het Nationaal Archief, naar het verleden van Theo Bosman. De bevindingen daaruit werden mij door ambtenaar J. Oerlemans welwillend ter inzage verstrekt. Aan de hand van het door hem gevormde dossier met betrekking tot de ontstane kwestie over de omstreden Hoogmadese straatnaam, toog ik aan de slag om er een eerste neerslag van te schrijven. Die werd in 2011 gepubliceerd in mijn toen verschenen boek *Narigheid in de heerlijkheid*. Daarin moesten de passages afkomstig uit het Centraal Archief Bijzondere

Rechtspleging echter nog achterwege blijven. Nu ik van het Nationaal Archief intussen de toestemming heb om te putten uit het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging – alle betrokkenen met betrekking tot de zaak-Bosman zijn al meer dan een eeuw geleden geboren en inmiddels overleden – ligt de weg vrij om het definitieve en complete verhaal over Bosmans rentmeesterschap te vertellen. Het resultaat, een levensschets van Theo Bosman, een nieuw stukje dorps historie van Hoogmade, hebt u thans in handen.

Hans van der Wereld

Alphen aan den Rijn, april 2017



HOOFDSTUK 1

Een parochieschool in Hoogmade

Het jaar 1881 was voor het vrijwel geheel rooms-katholieke dorp Hoogmade een bijzonder jaar. Nadat gedurende een periode van enkele eeuwen de roomse jeugd een openbare school had bezocht, kon op 3 januari van genoemd jaar na een jarenlange periode van voorbereiding een parochieschool worden geopend. Met de komst van deze onderwijsinrichting liep Hoogmade, als we kijken naar de andere dorpen in de gemeente Kaag en Braassem, zeker niet voorop. Het spits werd afgebeten door het naburige dorp Oud Ade, waar al in 1865 een parochieschool tot stand kwam. In 1878 volgde in Leimuiden de opening van een rooms-katholieke school. In Roelofarendsveen was dat het geval in 1880. Oude Wetering en Rijkpwetering volgden pas in de jaren twintig van de vorige eeuw, toen daar de plaatselijke gemeentescholen omgezet werden in rooms-katholieke. Van groot belang voor de stichting van katholieke scholen in ons land zijn geweest de bisschoppelijke vastenmandementen van 1866 en 1873, die beide geheel over de opvoeding handelen; vervolgens de circulaire aan de geestelijkheid van 12 juni 1867 en de uitwerking hiervan in het beroemde onderwijsmandement van 22 juli 1868.

De aanwezigheid van slechts een openbare school in het overwegend katholieke Hoogmade was een doorn in het oog van veel ouders, de pastoor, maar ook de bisschop van Haarlem. Deze laatste, monseigneur Gerardus Petrus Wilmer, informeerde bij brief van 22 juli 1871 aan pastoor Johannes Ægidius Terpoorten, die sinds 1858 in Hoogmade werkzaam was, of het niet mogelijk zou zijn om in Hoogmade een katholieke school op te richten. De bisschop schreef, dat het hem ongewenst voorkwam dat tal van katholieke kinderen op last van het gemeentebestuur van Woubrugge naar de openbare school in Woubrugge moesten omdat er in de Hoogmadese school geen plaats voor hen was. Er waren in Hoogmade meer dan honderd katholieke kinderen op de openbare school en slechts enkele niet-katholieke. Ook de onderwijzer, Johannes Gerardus Rijk van den Berg, was niet katholiek, terwijl er ook geen uitzicht was dat er hier ooit een katholieke functionaris zou worden benoemd.

Er waren ook wel enige klachten over het openbaar onderwijs in Hoogmade en hoewel die klachten zeer wel gefundeerd waren en de katholieken redenen te over hadden om hun bezwaren kenbaar te maken, ondervond het idee voor een parochieschool toch veel tegenkanting van de zijde van de bevolking van Hoogmade. Men moest in die tijd ook veel geld bijeen brengen voor de bouw van een nieuwe parochiekerk. Toen pastoor Bernardus Jacobus van Aarsen – die Terpoorten eind 1872 was opgevolgd – op een zondag tijdens de preek eens op de noodzakelijkheid wees van een katholieke

school, meende een van de kerkgangers niet beter te kunnen protesteren dan door zich om te keren en met de rug naar de preekstoel te gaan staan. Dat verwekte bij de pastoor een zo grote verontwaardiging, dat hij met zijn vuist op de preekstoel sloeg en uitriep: 'De school zal er komen, al moet ze van bordpapier worden gebouwd!'. En ze kwám er, al werd het enkele jaren later, onder zijn opvolger Franciscus Josephus Tieleman.

Ondanks de morrende houding van de bevolking ondernam het kerkbestuur toch initiatieven om tot een school te komen. Op 9 april 1873 verschenen pastoor Van Aarsen en de kerkmeesters Petrus van Heteren, Antonius Könst, Johannes van der Post en Johannes van der Lans voor notaris J.L. Klaverwijden in Leiden. Er werd toen een akte gepasseerd waarin zij een perceel grond kochten dat eigendom was van Leonardus de Koning uit Schagen. Hij had enige jaren in Hoogmade gewoond en was hier een periode wethouder. Het onderhavige stuk grond was op dat moment nog bebouwd met een woning en een schuur. Na afbraak van deze opstallen zou hier de nieuwe bijzondere school moeten komen. Om de koop mogelijk te maken had een aanzienlijk aantal parochianen een financiële bijdrage verstrekt. Grond en woning gingen voor een bedrag van 2.700 gulden in handen van het kerkbestuur over. De bouwgrond had men, de stichting van de school zou nog een aantal jaren op zich laten wachten.

De eerste aanzet voor de stichting van de parochieschool was gegeven. Het kerkbestuur en de beide armbesturen vroegen op 21 april 1878 toestemming aan de bisschop om nu over te mogen gaan tot de oprichting van de school. De bisschop vond het echter beter om hier nog even mee te wachten, omdat er met het oog op de in de maak zijnde nieuwe onderwijswet moeilijkheden te vrezen waren. Toen echter deze wet was aangenomen, kreeg Hoogmade op 11 maart 1880 de verlangde toestemming. Beide armbesturen (te weten die van Hoogmade en van Woubrugge) beloofden elk jaarlijks 500 gulden te zullen bijdragen in de exploitatie van de school en bovendien werd een bedrag van 7.000 gulden geleend. Dat bedrag was renteloos zolang de school in staat was om de 2½ percent of 175 gulden per jaar af te lossen. De beide bedragen van 500 gulden konden in 1888 verminderd worden tot 400 gulden.

De Rotterdamse architect E. J. Margry – die enkele jaren eerder ook de nieuwe kerk al had gebouwd – kreeg de opdracht om een school met onderwijzerswoning te ontwerpen. Zijn bestek rondde hij af op 13 april 1880. Dat men toen ook snel kon bouwen bewijst wel de bepaling dat het gehele werk op 1 september van dat jaar opgeleverd moest worden. Iedere dag dat het werk langer duurde, moest een boete van een tientje worden betaald. De betaling van de bouw moest in twee termijnen gebeuren; de eerste helft wanneer het metselwerk ter hoogte van de voet van de kappen was gekomen, de tweede helft acht dagen na de oplevering. Het veertien

pagina's tellende bestek, met de hand geschreven door de architect, werd op 3 mei 1880 door het kerkbestuur en de aannemers goedgekeurd. Die aannemers waren de Hoogmadenaren Hendrik Verbij, Arie Colijn en Willem Zwaan.

In de notulen van de vergaderingen van het kerkbestuur van 13 november 1880 schreef pastoor Tieleman dat de rekening en verantwoording van de school was nagegaan. Deze werden in orde bevonden. Ook werd de benoeming goedgekeurd van Johannes Henricus Helmer, geboren te Amsterdam op 27 maart 1851 en voormalig onderwijzer aan de Vincentiusscholen in de hoofdstad, tot eerste onderwijzer van de katholieke school in Hoogmade. Deze meester was in het bezit van een hoofdakte en ook de Franse taal machtig. Hij werd benoemd op een salaris van 800 gulden per jaar. Daarnaast had hij ‚vrij wonen‘. Helmer – die in 1879 een boekje *Gedichten en versjes ten gebruike bij verschillende voorkomende gelegenheden voor kinderen en jongelieden* had gepubliceerd – zou echter al op 30 april 1882 overlijden. Hij werd begraven op het parochiekerkhof, dat toen nog in de Frederikspolder was gesitueerd. De meester liet een vrouw en een dochtertje van een paar jaar achter; weduwe en kind vertrokken niet lang na Helmers overlijden uit Hoogmade en keerden terug naar Amsterdam.

Het kerk-/schoolbestuur bepaalde dat de nieuwe school, ‚bemeubeld zijnde‘, op de eerste maandag van 1881 geopend zou worden. Dat was op 3 januari. Men besloot

voorts nog om jaarlijks in de kerk een schaalcollecte te houden ten bate van de school. De tweemaal 500 gulden die de beide armbesturen jaarlijks bij zouden dragen, waren bestemd voor een tegemoetkoming in het salaris van Helmer en een aanvulling op het schoolgeld 'der arme kinders'. De Commissie van Bijzonder Katholiek Onderwijs te Haarlem had 200 gulden per jaar toegezegd, waarvan een 'kwekeling' kon worden aangesteld. Het kerkbestuur voegde gul bij die toelage een bedrag van 100 gulden, zodat de hulponderwijzer met 300 gulden per jaar naar huis kon. Op genoemde datum zegende pastoor Tieleman de school in. Hij werd daarbij geassisteerd door de eerwaarde heren P.L. Dessens en F.C.X. Mosmans, kapelaans van de parochie Onze Lieve Vrouw Hemelvaart te Leiden. De school werd onder de bijzondere bescherming van Sint-Jozef gesteld. Die eerste dag gingen er 75 kinderen naar de nieuwe school. Het kerkbestuur vermeldde trots in haar notulen dat er naar het dagblad *De Tijd* een verslag van de opening was gestuurd. Dat verslag stond op 6 januari in genoemde krant.

Voorafgaand aan de inzegening van de school werd er om half tien in de kerk een plechtige gezongen H. Mis opgedragen. Pastoor Tieleman hield een passende predicatie naar aanleiding van de woorden van de H. Paulus, die eenmaal de eerste christenen had toegeroepen: 'Zou ook een engel des lichts in uw midden verschijnen, die u een nieuw evangelie predikte, een ander dan wat ik u gepredikt heb, gij zult het niet aannemen.' 'Dat nieuwe

evangelie', zei Tieleman, 'is het moderne onderwijs, dat stoelt op beschaving en verlichting, dat als engel des lichts optreedt, maar in waarheid een engel der duisternis is. Zijn beschaving is lijnrecht in strijd met de leer van de apostelen. Kennis zonder deugd maakt opgeblazen en hovaardig. Onderwijs daarentegen dat gebaseerd is op godsdienst, doortrokken is van godsdienst, kweekt niet slechts maatschappelijke deugden, maar kweekt de deugd, die gelukkig doet leven en zalig doet sterven', zo zei de pastoor. De kinderen gingen vervolgens onder leiding van meester Helmer naar de school, waar de inzegening plaats had. Na afloop werden zij onthaald op kosten van pastoor Tieleman en enkele kerkmeesters.



Het gezin van Henricus Meijer en zijn tweede echtgenote omstreeks 1905.

Na het overlijden op nog maar eenendertigjarige leeftijd van meester Helmer, moest het kerk-/schoolbestuur op zoek naar een opvolger. Die vond men in de persoon van Henricus Meijer uit het Overijsselse Lonneker. Hij trad op 1 juli 1882 in Hoogmade in functie. De nieuwe hoofdonderwijzer was op 19 oktober 1854 te Brielle geboren als zoon van George Meijer en Hillegonda Kok. Henricus trouwde op 15 februari 1879 met Maria Koppert uit Naaldwijk. Datzelfde jaar was hij als hoofdonderwijzer in Lonneker begonnen. Op 19 augustus 1882 vestigde Henricus Meijer zich met zijn echtgenote en drie kinderen vanuit het Overijsselse in Hoogmade. Op 4 augustus 1896 overleed Maria Meijer-Koppert en bleef meester Meijer met vijf kinderen achter. Ruim een jaar later, op 14 oktober 1897, trouwde hij met de op 21 december 1872 geboren Lena Baak, dochter van de Hoogmadese schipper Johannes Baak en Hendrika van der Vaart. Uit deze tweede echtverbintenis werden eveneens vijf kinderen geboren. Volgens de overlevering was er over het tweede huwelijk van de hoofdonderwijzer in het dorp nogal wat commentaar te beluisteren; Meijer zou door zijn huwelijk met de schippersdochter ver beneden zijn stand zijn getrouwd...

Een akte van de benoeming van Henricus Meijer heeft schrijver niet kunnen achterhalen, wel een stuk van 15 december 1905, waarin Meijer in vaste dienst wordt benoemd met ingang van 1 januari 1906. Als zijn datum van indiensttreding wordt 1 februari 1879 genoemd. Er staat duidelijk bij dat zijn diensttijd als 'Hoofd eener

school' op die datum inging. Dat is dus niet in Hoogmade geweest; er blijkt dat hij voor zijn komst naar Hoogmade al elders als schoolhoofd werkzaam was geweest. Genoemd stuk, ondertekend door pastoor H.P. Smeele en J.M. van der Voorn, respectievelijk als voorzitter en secretaris van het kerkbestuur, geeft ons een goed inzicht in de salarissen van de hoofdonderwijzers in die tijd. Een hoofdonderwijzer met drie dienstjaren was goed voor 850 gulden per jaar. Wanneer hij meer dan twintig jaren als hoofd van een school gefungeerd had verdiende hij 1.350 gulden per jaar. Dat bedrag kon nog hoger worden wanneer de man akten van vakbekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs had, zoals vermeld in de Wet op het Lager Onderwijs. Wanneer hij een akte voor Frans, Duits, Engels of wiskunde en landbouwkunde bezat, leverde dat 100 gulden per jaar extra op. Wanneer hij de vakbekwaamheid voor tekenen kon overleggen werd hem 50 gulden per jaar extra uitgekeerd. In bedoeld document uit 1905 werd ook bepaald dat Meijer telkens op de laatste schooldag van een kwartaal zijn salaris kreeg uitbetaald. Sinds 1894 was er een hulponderwijzer aan de school van Hoogmade verbonden.

In de loop der jaren leidde en vormde 'meester' Henricus Meijer zeer velen tot goede inwoners van Hoogmade en flinke degelijke mensen. Hij genoot veel aanzien in het dorp. Tijdens al zijn jaren in Hoogmade was meester Meijer tevens 'directeur' – zoals men dat destijds noemde, maar het hield de functie van dirigent in – van het kerkkoor. Daarvoor werd hij in 1922 onderscheiden